

5

Middelzeegebied en Marnegebied

Het **Middelzeegebied** omvat het gebied van de voormalige Middelzee binnen de eerste dijken. De *Middelzee* was een zeearm gelegen tussen de gewesten Westergo en Oostergo. De Middelzee liep ver landinwaarts en eindigde tussen Sneek en Bolsward. Het gebied is, binnen de eerste zeedijken, gefaseerd aangeslibd en vervolgens ingepolderd en ingedijkt: de zee zette klei af, wanneer een buitendijks stuk land groot genoeg en hoog genoeg was, sloot men het van de zee af met de aanleg van een **zeepolderdijk** -die de aangeslibde gebieden verder tegen de zee beschermde. De dijken langs en in de Middelzee zijn, van zuid naar noord, tussen het midden van de 10de en het begin van de 18de eeuw aangelegd. De oudste zeepolderdijken (uit de periode 11de -14^e eeuw) maakten deel uit van het Oude Zeepolders systeem. De jongere zeepolderdijken uit 1505, 1600, 1715 en 1754, maakten deel uit van het Jonge (van na de Middeleeuwen) Poldersysteem. De Oude- en Nieuwe Bildtdijk, de "jongere" dijken van dit systeem, lopen parallel aan elkaar en parallel aan de kustlijn en haaks op de inpolderingeninfrastructuur van wegen en sloten. De oude **zeepolders** liggen laag ten opzichte van het aangrenzende terpengebied. De bodem bestaat uit zandige zeeklei. De voormalige **zeedijken**, die in oorsprong zeewerend waren, maken in het noorden van het gebied deel uit van het Westergo- en Oostergo-zeedijkensysteem en in het zuiden van het Zuidwest Fryslân-hemdijkensysteem. In het hele gebied is de verkaveling planmatig opgezet en kan gerekend worden tot het type **zeepolderverkaveling**. De planmatige opzet heeft geresulteerd in een inrichting van vierkante en rechthoekige percelen, die door een infrastructuur van **rechte ontsluitingswegen** en **dwarswegen, rechte vaarten, mied- en opvaarten** en **sloten** worden doorlopen. In de voormalige Middelzee tussen Oostergo en Westergo loopt de Swette. Langs de dijken aan de rand van de voormalige Middelzee komt plaatselijk de zeldzame strengen-verkaveling voor. Kenmerkend in het gebied zijn ook de **jaagpaden** langs de waterwegen. Ten behoeve van de afwatering werden **sluizen** en **zijlen** gebouwd en werd het gebied met behulp van watermolens bemalen; de watermolens zijn in de loop der tijd door **gemalen** vervangen. De oude **boerderijplaatsen** lagen in het noorden van het gebied langs de dijken, in het zuidelijk deel, waar ze beduidend minder waren, meer ver-

spreid. De huidige bebouwingsstructuur weerspiegelt die eerste agrarische aanleg: de nederzettingen liggen in lange linten langs de oost-west gelegen Bildtdijken van het Jonge Poldersysteem en de Middenweg. Deze nederzettingen zijn lineaire **dorpen**, waaronder een **dijkdorp** en twee **zijdorpen**. Bijzonder is de ordening van de bebouwing langs de dijken: de boerderijen aan de beschermde zijde (zuidelijk) van de dijken, de arbeiderswoningen aan de zee- en noordzijde van de dijk. In dit gebied komt het boerderijtype "winkelhaakboerderij" voor. In het middele deel van het Middelzeegebied komt nagenoeg geen bebouwing voor. In het oudste, zuidelijk deel van het gebied, is de bebouwing schaars en verspreid. De Oude- en Nieuwe Bildtdijken, het gebied daartussen en de randzone ten zuiden en noorden ervan, tot ca. 200 meter, vormen samen een beschermingswaardig gebied. In het Middelzee- en Marnegebied liggen twee **beschermde dorpsgezichten**, respectievelijk Oudebildtzijl en Nijland.

Bij de meest zuidelijke Oude Zeepolders van de Middelzee lag oorspronkelijk de verbinding met de *Marneslenk*, in het **Marnegebied**. De bodem bestaat in de voormalige Marneslenk uit zware en zavelige kleigronden. Aan rand van en langs de oude slenk liggen **kwelderwallen**. Rond 1100 werd de Marneslenk bedijkt en later afgedamd. Het gebied wordt gekenmerkt door de **binnenpolderdijken**, die de gevolgen van dijkdoorbraken zoveel mogelijk moesten beperken. Ze hielden ook het opstuwende binnenwater tegen en bedwongen het opwaaien van het boezemwater. De binnenpolderdijken ontstonden in de 13de eeuw. Het gebied van de voormalige Marneslenk wordt gekenmerkt door een afgebakende open ruimte, omringd door dijken en dorpen op de hogere kwelderwallen. De dijken van de Penjumer Gouden Halsbân, die ten dele binnen dit gebied zijn gelegen, zijn in het deelgebied Westergo opgenomen. In het Marnegebied is de **verkaveling** binnen het beloop van de oude Marneslenk van het type zeepolderverkaveling. De oude **boerderijplaatsen** lagen met name op de kwelderwallen, zoals ook de terpdorpen, die al vóór de bedijking van dit gebied aanwezig waren en deels verspreid langs het gebied van de oude Marneslenk.

Zwarte Haan, Middelzeegebied

Penjumer Gouden Halsbân, Marnegebied

Marnegebied

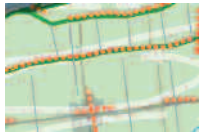
Nieuwe Bildtdijk, Middelzeegebied

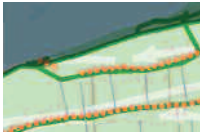
Wat is in het Middezeengebied van provinciaal belang:

- 1 De zichtbaarheid van de fasering van inpoldering, die herkenbaar is aan de ligging van de dijken, de verkavelingsstructuren, de ligging van de Swette en de begrenzing van de kwelderwallen.

- 2 De planmatige inpoldering van het gebied 'Het Bildt' met lintvormige bebouwingen in de vorm van dijkdorpen en kruisdorpen. Oudste dorpen: St.-Jacobiparochie, St.-Annaparochie en Vrouwenparochie.

- 3 De Oude en de Nieuwe Bildtdijk met de specifieke ordening van boerderijen, waterlopen, dijken en dijkwoningen.

Wat is in het Marnegebied van provinciaal belang:

- 1 De openheid van de voormalige Marneslenk met de verdichtingen (wegenaanleg op dijken, dorpen) op de kwelderwallen die het gebied begrenzen.

- 2 De dijkloop van de Penjumer Gouden Halsbân in het open landschap.

- 3 De waterlopen in de vorm van oude prielen gekoppeld aan de slenk en doorgetrokken slenken in de vorm van vaarten en trekvaarten (verbinding tussen voormalige Marne- en Middelzeeslenk).

Middelzee

- 1 De zichtbaarheid van de fasering van inpoldering, die herkenbaar is aan de ligging van de dijken, de verkavelingsstructuren, de ligging van de Swette en de begrenzing van de kwelderwallen. De fasering heeft verschillende verschijningsvormen opgeleverd, in drie gebieden :
- Het gebied tussen Bolsward en Sneek: het oudste deel met bebouwing,
 - het gebied vanaf Sneek tot aan Leeuwarden: nagenoeg zonder bebouwing en
 - Het Bildt met zijn planmatige opzet.

De Middelzee is niet in één keer ingepolderd. De verschillende verschijningsvormen van de Middelzeepolders door verschillende tijden van inpoldering levert waardevolle historische verschillen op en vertellen de ontwikkelingsgeschiedenis van de landwinning.

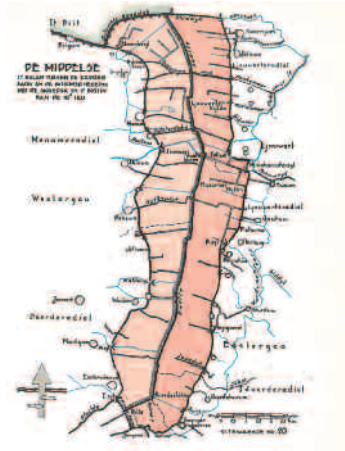
- 2 De planmatige inpoldering van het gebied Het Bildt met lintvormige bebouwingen in de vorm van dijkdorpen en kruisdorpen. Oudste dorpen: St.-Jacobiparochie, St.-Annaparochie en Vrouwenparochie.

Bij ontwikkelingen de verschillende verschijningsvormen van de oudere en jongere zeepolders van de Middelzee als onderlegger te hanteren, waarbij van belang zijn:

- openheid, regelmatige, opstreckende verkaveling en oostwest gelegen dwarsdijken, schaarse bebouwing en omkadering van kwelderwallen in het deel Sneek-Leeuwarden
- zichtbaarheid van de fasering bijvoorbeeld door behoud van dijken, door een nieuwe functie geven en gebieden vrij houden van bebouwing waar het overwegend leeg is en
- respecteren van bijzondere strengenverkaveling, evenwijdig aan de Swette en het beloop van de Swette zichtbaar in het landschap.

Behouden en versterken grootschalige openheid van Het Bildt met geometrische opbouw (planmatige opzet), lintvormige bebouwingen aan de dijken en de boerderijen met beplanting als puntverdichtingen.

Dijken vrij houden van opgaande beplanting.

Bedijking Middelzee tot aan Brédyk, uit Rienks, K.A. en G.L. Walther, *Binnendijken en slieperdijken* (Leeuwarden 1954)

Kaart in HisGis, 1832: *Het Bildt*
www.hisgis.nl

Grote Historische Atlas, kaart 1929

Topografische kaart 1:25.000 (verkleind), 2007

Provinciaal belang

Advies

- 3 De Oude en de Nieuwe Bildtdijk met de specifieke ordening van boerderijen, waterlopen, dijken en dijkwoningen.

Ordening van boerderijen aan de Bildtdijken is bijzonder: boerderijen aan de zuidzijde van de dijk, arbeiderswoningen aan de Waddenzeezijde van de dijk en waarbij de structuur wordt ondersteund door wegen en waterlopen (bruggen).

Behouden van de ordening, hiërarchie en het ritme in de ligging van de boerderijen aan de landzijde (zuid) en de overige bebouwing aan de zeezijde (noord)

Openheid van het gebied tussen de dijken handhaven.

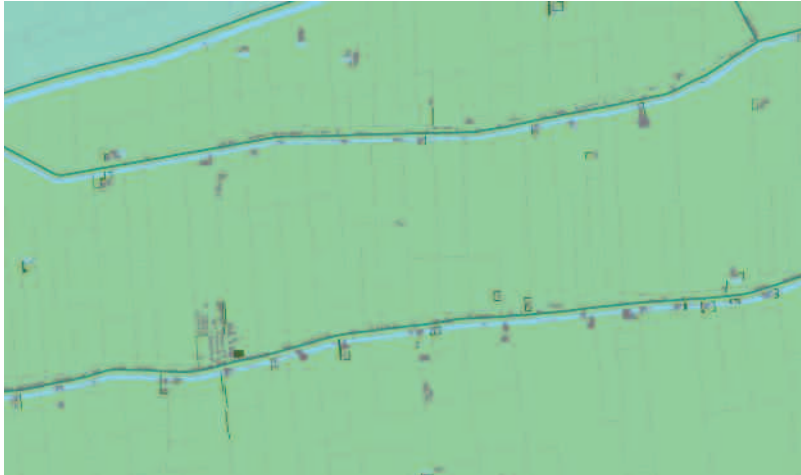
De kenmerken van de gebieden met bijzondere waarden, zoals aangegeven in de CHK, www.fryslân.nl) respecteren.

Marnegebied

- 1 De openheid van de voormalige Marneslenk met de verdichtingen (wegenaanleg op dijken, dorpen) op de kwelderwallen die het gebied begrenzen.

Behouden van de samenhang van de afgebakende openheid van de voormalige Marneslenk omringd door dorpen, dijken en kwelderwallen.

Voorbeelden

Ordering and ritme in de bebouwing aan de Oude en de Nieuwe Bildtdijk

Deel van de voormalige Marneslenk met zeedijken op de randen van kwelderwallen en polderdijken waarmee de slenk is ingepolderd

Provinciaal belang**Advies**

- 2 De dijkloop en lichaam van de Penjumer Gouden Halsbân in het open landschap.

Het behouden van het dijklichaam en het herstellen van de onderdelen die niet/nauwelijks herkenbaar zijn. Ten behoeve van het behoud is het wenselijk de dijk een nieuwe functie te geven, waarbij het profiel van de dijk niet wordt aangetast. De kenmerken van de dijk respecteren zoals: het beloop, de hoogte, het profiel, het bouwmateriaal (inclusief de interne opbouw: archeologisch archief), de natuurlijke onderdelen, de begeleiding en de met de dijk samenhangende elementen.

- 3 Waterlopen in de vorm van oude prielen gekoppeld aan de slenk en doorgetrokken slenken in de vorm van vaarten en trekvaarten (verbinding tussen voormalige Marne- en Middelzeeslenk).

De vaart parallel gelegen aan en ten noorden van de Penjumer Gouden Halsbân en de vaarten die de voormalige Marneslenk en de voormalige Middelzeeslenk aan elkaar verbinden, behouden en de oevers open houden.

Het stelsel van waterlopen en waterwegen benutten als onderlegger bij toekomstige ontwikkelingen. Vaarweegenhistorie rond Bolsward; van natuurlijke slenk naar vaart of opvaart.

Voorbeelden

Penjumer Gouden Halsbân

Vaarweghistorie rond Bolsward: van natuurlijke slenk naar vaart of opvaart

6

Kleigebied Oostergo

Aan de oostzijde van de voormalige Middellzee ligt het gebied van Oostergo, dat bestaat uit een brede **kwelderwal** met aan de zeezijde **zeepolders** en **buitendijkse kwelder** en landinwaarts het kleiterpen-landschap in de voormalige **kweldervlakte**. Van Stavoren (grofweg) diagonaal over Fryslân heen tot aan Rinsumageast in het noorden ligt een overgang (wig) tussen de klei en het laagveen: het zogenaamde **'klei-op-veengebied'**. Dit klei-op-veengebied kenmerkt zich door een lage ligging, een open landschap met grasland. De nederzettingvorming heeft zich sterk ontwikkeld door de voortdurende ophoging tot **terpenbewoning**.

Oostergo is sinds 650 v. Chr. bewoond. Het was toen een onbedijkt, boomloos gebied waar de vruchtbare grond veel kansen bood, maar waar bewoning alleen mogelijk was wanneer men de erven ophoogde. Tot het moment dat de dijken ook de wintervloed konden tegenhouden (12de-13de eeuw), was de **terpennederzetting** de noodzakelijke en dominante nederzettingvorm. Sinds de aanleg van de eerste sterke dijken ontwikkelde zich de afzonderlijke (verhoogde) **boerderijplaats**, verspreid gelegen in het landschap. In de terpentijd concentreerde de bewoning zich in het noorden van Oostergo, op de kwelderwallen die naar het noorden toe steeds jonger worden en van waaruit het landschap regelmatig werd ingericht. Op de kwelderwal komen dan ook reeksen van **lineaire nederzettingen** voor, die via een hoofdontsluiting met elkaar zijn verbonden. In dit gebied zijn in de middeleeuwen vele **kloosters** en **kerken** opgericht en **stinsen**, **states**, **uithoven** en **buitenplaatsen** gebouwd. Het gebied is zeer rijk aan waardevolle archeologische terreinen. In Oostergo zijn, behalve de zeedijken, ook zeepolderdijken en zomerdijken aangelegd.

De opstreekende **verkaveling**, kwam in hoofdzaak tot stand vanaf ca. de 10de eeuw n. Chr., al kan deze hier en daar oudere wortels hebben. De inrichting is loodrecht op de grens van het klei-op-veengebied. In het gebied komt rond de terpen plaatselijk radiaire verkaveling voor

en specifieke strengen (lange smalle) verkaveling rond krekken. Op de wallen ligt blokverkaveling. In het gebied liggen (restanten van) **eendenkooien**. Het **waterwegennet** is voor de ontwikkeling van Oostergo van groot belang geweest. De hoofdverbindingen volgden deels natuurlijke waterlopen als het Alddijp, de Dokkumer Ie en het Dokkumer Grutdijp. Vroeger was het **waterwegennet** van **opvaarten** heel belangrijk. Het vormde veelal de enige ontsluiting voor boerderijen en dorpen: vele dorpen en boerderijen liggen nog steeds aan de oude opvaarten, soms met karakteristieke buurtjes gericht op het water. De goede waterinfrastructuur heeft de toegang van de provincie tot de internationale markt mogelijk gemaakt en vanaf het einde van de 19de eeuw hebben ook in Oostergo de **zuivelfabrieken** het beeld van het dorp mede bepaald.

Ontsluitings**wegen** liggen op oude kreekruigen (verhogingen) of rond de terpen. Rond de terpdorpen komt een terpergericht stelsel van **kerkenpaden** voor. Veel paden en wegen lopen dood in de lagere delen (insteekwegen) of zijn later doorgetrokken als **ruilverkavelingswegen**.

Rond na 1900 werd de regionale **spoorweg** van Leeuwarden naar Dokkum en Anjum aangelegd. Het tracee is nu op verschillende plekken in het landschap herkenbaar aan aardbanen, bruggen, duikers, stationsgebouwen en beplanting. Ook in Oostergo is na de Tweede Wereldoorlog veel gebouwd. De **wederopbouw**architectuur en stedenbouw hebben uiting gekregen in de aanleg van wijken. In Oostergo liggen verschillende **beschermde stads- en dorpsgezichten** (Burdaard, Dokkum, Ee, Ferwert, Hallum, Hegebeintum, Holwerd, Jannum, Jelsum, Leeuwarden, Metslawier en Moddergat).

Kenmerkend van het gebied is **de grootschalige openheid met puntvormige groene verdichtingen (boerderijerven en dorpen)**. Behalve enige (zwarte) wegbeplanting en verspreid voorkomende erfbeplanting bij dorpen en boerderijen is er geen opgaande beplanting.

Hallumerhoek

Hoogte van de terp van Holwerd

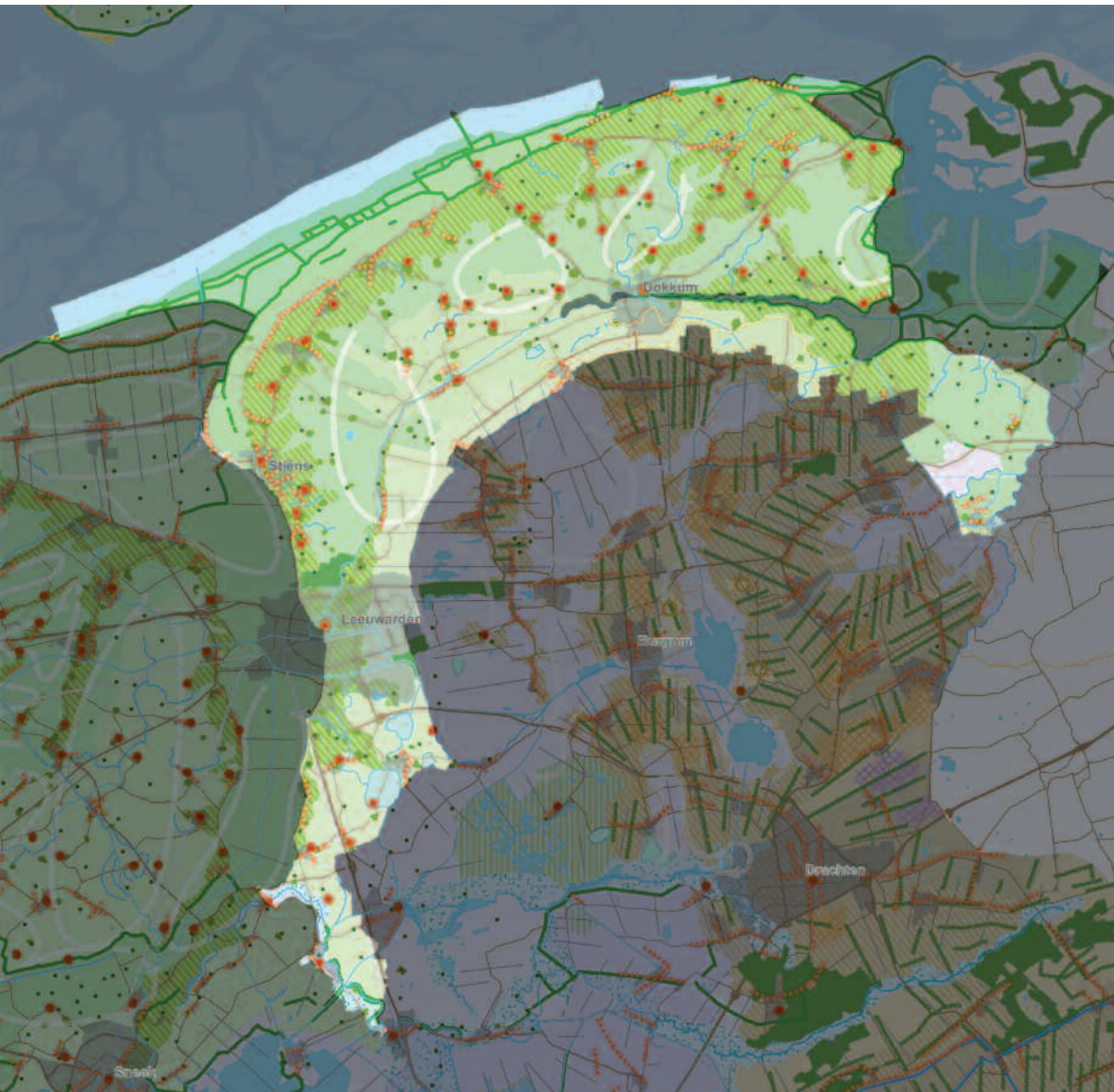

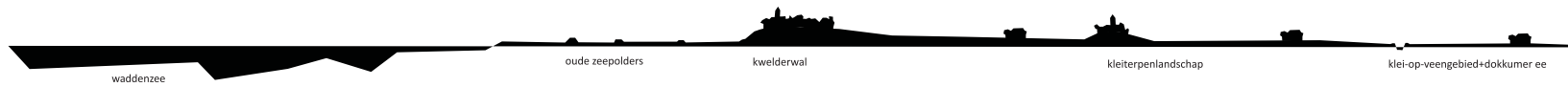
Hegebeintum

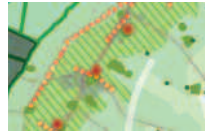
Buitendijks land en zeedijk in Ferwerderadiel

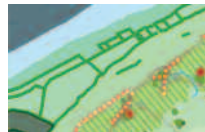

Wat is in het Kleigebied Oostergo van provinciaal belang:

1 Ten noorden van Leeuwarden:

- De brede kwelderwal langs Middelzee en Waddenzee met de, op regelmatige afstand ten opzichte van elkaar gelegen terpen en terpdorpen van Leeuwarden tot Anjum.
- De (terp)dorpen op de kwelderwal liggen als groene punten op de wal, waarbij de kerktorens belangrijke oriëntatiepunten zijn in het dorpsilhouet. Deze dorpen zijn onderling verbonden door één hoofdweg. Een belangrijke eigenschap van de kwelderwal is het aanwezige microreliëf, zowel natuurlijk als kunstmatig (akkers en terpen).
- De overgangen van de kwelderwal naar de open polder en naar het kleiterpenlandschap met verspreide bebouwing.

2 Het systeem van zeedijken, die de grens vormen tussen het vaste land en de Waddenzee en het vaste land en de voormalige Middelzee.

3 Het open kleiterpenlandschap en de kweldervlakte met groene puntverdichtingen in de vorm van terpen, terpdorpen en (veelal verhoogde) boerderijerven, met een ondergrond van zeeklei, een rijk stelsel van geulen, kreken en prielen en de vaarten en opvaarten naar dorpen en boerderijen.

4 De weerslag van de invloed van de oude en nieuwe dynamiek van de zee, zichtbaar in de ligging van dorpen, de waterlopen, kwelder-, oever- en overslagwallen) en de verkavelingsrichting. De relatie tussen de vorm van nederzettingen, het type landschap, het grondgebruik en de infrastructuur (wegen en waterwegen).

5 De overgangszone tussen het kleigebied en het veengebied, het klei-op-veengebied, met de volgende kenmerken:

- de (vaak kleine) klei-op-veenterpen, soms uitgegroeid tot grotere terpdorpen,
- de opstreckende verkaveling,
- de openheid van het kleigebied dat overgaat in de weidsheid van het open veenweidegebied en de beslotenheid van de wouden.

6 Ten zuiden van Leeuwarden:

- de landschappelijke overgangen die elkaar van west naar oost op korte afstand opvolgen (ten zuiden van Leeuwarden tot Akkrum),
- de smalle kwelderwal langs de Middelzee, grenzend aan en overlopend in het klei-op-veengebied met op verschillende plaatsen doorbraken van de beekmondingen van het Âlddijp.

1 Ten noorden van Leeuwarden:

De brede kwelderwal langs de Middelsee en de Waddenzee met de, op regelmatige afstand ten opzichte van elkaar gelegen terpen en terpdorpen van Leeuwarden tot Anjum.

De (terp)dorpen op de kwelderwal liggen als groene punten op de wal, waarbij de kerktorens belangrijke oriëntatiepunten zijn in het dorpsilhouet. Deze dorpen zijn onderling verbonden door één hoofdweg. Een belangrijke eigenschap van de kwelderwal is het aanwezige micro-reliëf, zowel natuurlijk als kunstmatig (akkers en terpen). De overgangen van de kwelderwal naar de open polder en naar het kleiterpenlandschap met verspreide bebouwing.

Het lineaire karakter van de kwelderwal dient gerespecteerd te worden; hierbij is de stapeling van hieronder genoemde elementen essentieel:

- De ritmiek van de (terp)dorpen als leesbare, afzonderlijke eenheden op de wal met de openheid daartussen. De dorpen mogen niet aan elkaar vastgroeien. Referentie voor de grootte van de ruimte die tussen de dorpen open moet blijven: de open ruimte staat in verhouding tot de grootte van het dorp zelf.
- De dorpsilhouetten, met als bakens de kerktorens, moeten herkenbaar blijven zonder dat “ruis” ontstaat tussen de dorpsranden en het omliggende landschap; de zichtlijnen die de kern van het dorp met het landschap verbinden, dienen gehandhaafd te blijven (dorpsbiotoop).
- Behouden en beschermen van het reliëf, met de daarin bewaarde archeologische informatie, zowel het natuurlijke reliëf (kreken en slenken; zie Verordening Romte, bodembeschermingsgebieden ‘Fryslân buitendijks’ en ‘Dokkumerdjip/De Lauwers’) als het cultuurhistorische reliëf (dijken, terpen en de -soms onzichtbare- archeologische waarden) en het herkenbaar houden van het bochtige karakter van het slenken- en prielenpatroon.

Ten behoeve van de herkenbaarheid van de kwelderwal enige verdichting met bomen uitsluitend toe staan langs de weg in en bij de toegang tot het dorp. De ruimte tussen de dorpen op de kwelderwal vrijhouden van beplanting.

2 Het systeem van zeedijken, die de grens vormen tussen het vaste land en de Waddenzee en het vaste land en de voormalige Middelsee.

Het systeem van zeedijken is, net als de andere dijksystemen, van provinciaal belang. Voor nadere toelichting zie hoofdstuk 2 van dit document.

Voor het dijksysteem van Fryslân geldt dat het beschermd moet worden. Hiervoor is het primair nodig dat een dijk haar functie behoudt en, indien dit niet meer mogelijk is, dat de dijk een nieuwe functie krijgt.

Bij elke aanpassing van de dijk moet ernaar gestreefd worden de uiterlijke kenmerken te respecteren, zoals: beloop, hoogte, profiel, materiaalgebruik en archeologisch archief, natuurlijke onderdelen, bekleding en met de dijk samenhangende bouw- en kunstwerken. Dijken, zoals bijvoorbeeld langs het Dokkumer Grutdjip of langs (voormalige) kustlijnen, vertellen het verhaal van Oostergo en zijn daarom ook specifiek voor dit deelgebied van provinciaal belang.

De afleesbaarheid van de landschappelijke context van een dijk is van belang voor de beleefbaarheid; het is daarom van belang om de directe omgeving van de dijk vrij te houden van ontwikkelingen die de dijk en haar kenmerkende onderdelen vertroebelen. Anderzijds zijn er ook ontwikkelingen denkbaar die de dijken in hun eigenschappen kunnen versterken (denk aan lijnelementen langs de dijk, zoals kleinschalige infrastructuur, waterwegen, windturbines). Vergelijkbare maat en schaal zijn bepalend voor een positieve beleving van dergelijke ontwikkelingen.

Voorbeelden

Ferwert en Marrum : dorpen op de kwelderwal

Bebouwing en verdichting op de kwelderwal ter hoogte van Marrum

Zeedijk, zicht richting buitendijkse landen, omgeving Westernijtsjerk

- 3 Het open kleiterpenlandschap en de kweldervlakte met groene puntverdichtingen in de vorm van dorpen (veelal op terpen) en boerderijerven, met een ondergrond van zeeklei, een rijk stelsel van geulen, kreken en prielen en de daarop aangelegde vaarten en opvaarten naar dorpen en boerderijen.

Het kleigebied heeft lange tijd onder directe invloed gestaan van de zee. Deze dynamiek van de zee heeft het landschap gevormd en is in het landschap zichtbaar. Deze weerslag van dynamiek wordt ruimtelijk vertaald door bovengenoemde onderdelen en is van provinciaal belang.

- 4 De weerslag van de invloed van de oude en nieuwe dynamiek van de zee, zichtbaar in de ligging van dorpen, de waterlopen, kwelder-, oever- en overslagwallen) en de verkavelingsrichting. De relatie tussen de vorm van nederzettingen, het type landschap, het grondgebruik en de infrastructuur (wegen en waterwegen).

Nederzettingen en dorpen zijn op verschillende wijzen ontstaan; er is bijna altijd een relatie tussen de vorm van de nederzetting en het type landschap, of tussen de vorm van een nederzetting en het gebruik van de gronden. De vorm, oriëntatie, schaal en architectuurvormen in een dorp zeggen ons nu nog veel over de ontstaanswijze, de ontwikkeling en de functie(s) van een dorp.

Het herkenbaar en leesbaar houden de weerslag van de zee op het landschap en de rol die de zee nog steeds speelt op de inrichting van het gebied en de verschillen tussen perioden van landschapsvorming. Dit betekent:

- Behouden en beschermen van het reliëf, zowel het natuurlijke (kreken en slenken) als het cultuurhistorische (dijken en terpen) dat zich in de aardkundig waardevolle bodembeschermingsgebieden bevindt, zoals beschreven in de Verordening Romte, juni 2011 (zie kaart 6-1). Herkenbaar houden van het bochtige karakter van het slenken- en prielenpatroon.
- Behouden van puntverdichtingen in de openheid met punten in de vorm van dorp(terpen) en boerderijerven door:
 - beplanting te concentreren in het dorp en bij de toegang tot het dorp;
 - beplanting te concentreren bij de boerderijerven;
 - zeer spaarzaam om te gaan met overige beplanting;
 - waar mogelijk de eind vorige eeuw met dorpsbosjes ingeplante hoeken en restkavels weer open te maken.
- Zichtbaar houden van inpolderingen (jonge en oude zeepolders) die worden gekarakteriseerd door openheid, dijken in verschillende leeftijden en buitendijkse landinwinningsswerken.

In stand houden en beschermen van het ritme van bebouwing op de kwelderwallen (open en besloten) waarbij het ritme en de ligging voor de verankering in het landschap zorgen.

Het scherp houden van de puntvormige verdichting in het landschap van terpdorpen, waarbij het beeld wordt versterkt door:

- de ligging aan en/of begrenzing door waterlopen,
- de open ruimten rond de kerk en
- de infrastructuur, die naar de dorpen toe leidt, veelal met beplanting,

Behouden van het reliëf van de terpen in de dorpen. Open ruimten en zichtlijnen naar het landschappen open laten en het reliëf van de terp zichtbaar houden.

- Streven naar de openbaarheid van (doorgaande) routes langs oevers.
- Behouden van kleinschaligheid en open ruimten in de dorpen (weilandjes, pleintjes en grasveldjes) en van zichtlijnen (relatie kern van het dorp en het landschap). Handhaven van de open ruimtes die het landschap en de kern van het dorp (bijvoorbeeld kerk) visueel verbinden.
- Versterken en opnieuw benutten van het systeem van vaarten en opvaarten naar dorpen en boerderijen door deze weer een functie te geven.
- Behouden en ontwikkelen van bebouwing in de historische kernen, bijzondere buurten of karakteristieke eenvoudige bouwstijlen zoals in kleinschalige (vissers)buurten.

Voorbeelden

Hoogtekaart: Natuurlijke slenken en prieden als de Paesens

Fryslân buitendijks kent nog steeds een dynamisch karakter

Ritme in de bebouwing langs de Dokkumer Ie: de witte lijnen geven de open ruimtes tussen de bebouwing aan

Wânswert: terpdorp met open ruimte met weids uitzicht vanaf het kerkhofje en de dorpskern

Verbinding met het landschap; steeg in Blije

- 5 De overgangszone tussen het kleigebied en het veengebied, het klei-op-veengebied, met de volgende kenmerken:
- de (vaak kleine) klei-op-veenterpen, soms uitgegroeid tot grotere terpdorpen,
 - de openheid van de klei die overgaat in de weidsheid van het open veenweidegebied en de beslotenheid van de wouden,
 - de opstreckende verkaveling.
- Open landschap met puntverdichtingen naar de beslotenheid van het woudenlandschap en naar het open veenweidegebied. Met de, voor deze klei-op-veen wig over Fryslân, kenmerkende opstreckende verkaveling.
- De strook die over Fryslân vanaf Stavoren tot grofweg Rinsumageast loopt, kent verschillende uitingsvormen voornamelijk bepaald door de landschappelijke context waarin hij zich bevindt. In Oostergo kenmerkt de zone zich door een rand (kwelderwal/oeverwal) van klei met een opstreckende verkaveling richting de beslotenheid van de Wâlden.

Behouden van het grootschalig contrast tussen het kleigebied en het zandgebied van de wouden met daartussen de leegte van het klei-op-veengebied. Deze leegte te respecteren door geen opgaande beplanting langs de wegen, of solitair in het gebied aan te brengen en de bestaande plaatselijke struikbeplanting te saneren.

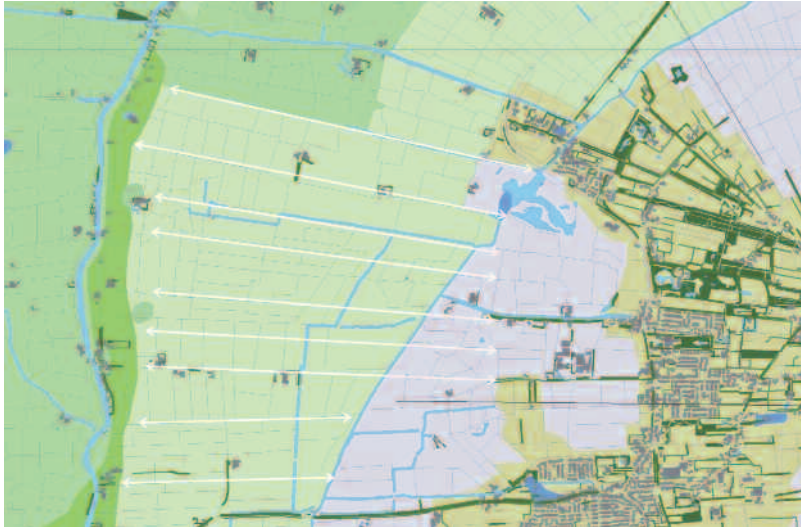
De klei-op-veenterpen vertellen een deel van het verhaal van Fryslân. Deze terpen bestaan uit veenplaggen afgedekt met een laagje klei en liggen, in een aantal gevallen, "opgeslagen" onder de grond. Het streven is om deze terpen zoveel mogelijk in de bodem (*in situ*) te bewaren. De waardevolle terreinen dienen zoveel mogelijk onbebouwd en toegankelijk voor onderzoek te blijven. Wanneer dit niet mogelijk is, dient het terrein aan de hand van archeologisch onderzoek zo goed mogelijk gelezen te worden en de vondsten boven de grond te worden bewaard (*ex situ*). Voor meer informatie wordt verwezen naar www.fryslan.nl/famke.

Ontwikkelingen dienen de opstreckende verkaveling te respecteren.

- 6 Ten zuiden van Leeuwarden:
- De landschappelijke overgangen die elkaar van west naar oost op korte afstand opvolgen (ten zuiden van Leeuwarden tot Akkrum).
 - De smalle kwelderwal langs de Middelsee, grenzend aan en overlopend in het klei-op-veengebied, met op verschillende plaatsen doorbraken van de beekmondingen van het Âlddjip.

Zichtbaar houden van de overgangen (west – oost gericht) met hierin de -op verschillende plaatsen- aanwezige mondingen van het Âlddjip. De openheid van het gebied behouden en versterken en de oost-west gerichte overgangen en waterstromen accentueren wanneer hier aanleidingen voor zijn (bijvoorbeeld bij gebiedsontwikkeling).

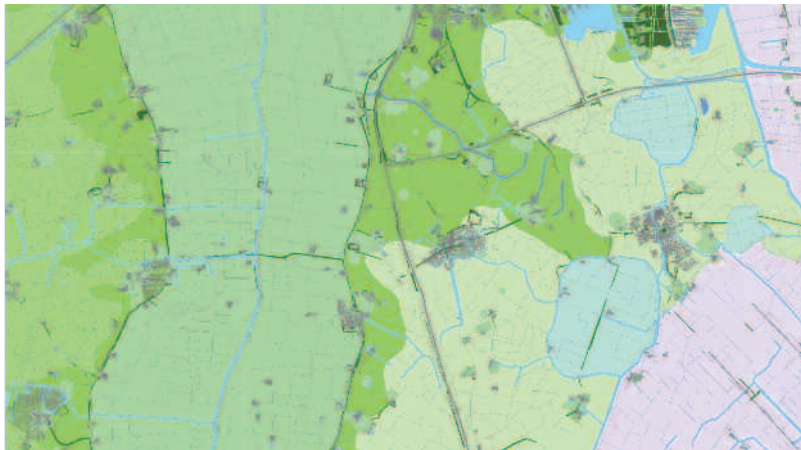
Voorbeelden

Overgang van klei-, naar veen-, naar woudenlandschap

Opstreckende verkaveling: doorlopend van de klei naar het veen en het zand

Landschappelijke overgang van de kwelderwal via klei-op-veenzone naar open veenweidegebied; landschapstypenkaart

Landschappelijke overgang van kwelderwal via klei-op-veenzone naar open veenweidegebied; hoogtekaart